

*І. О. Сєвідова,
к. е. н., доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, м. Харків*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

*I. Sevidova,
PhD (Econ.), Docent, Department of applied economics
and international economic relations of V. Dokuchajev Kharkiv National Agrarian University*

PRIORITY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS

У статті досліджено сучасну аграрну політику спрямовану на сталий розвиток сільського господарства та сільських територій. Наведено основні теоретичні аспекти досягнення конкурентоспроможних показників агропродовольчого виробництва, розширення внутрішнього продовольчого ринку, скорочення обсягів реалізованої імпортової продукції, забезпечення продовольчої безпеки країни. Викладено результати наукових досліджень, присвячених визначенню напрямів реалізації експортоорієнтованої стратегії сільськогосподарськими підприємствами в умовах сучасного розвитку економіки на основі інтеграційної взаємодії. Розглянуто й обґрунтовано організаційний аспект виникнення і розвитку інтеграційної ініціативи аграрних підприємств. Визначено перелік першочергових заходів, які повинна передбачати стратегія розвитку підприємств галузі овочівництва.

The article researches the modern agrarian policy that is aimed at the development of agriculture and rural areas. It presents the main theoretical aspects of reaching increased competitiveness of agricultural production, expanding the internal food market, reducing the volume of realised imported goods, ensuring food security of the country. The article presents the results of scientific research devoted to determining the directions of realisation of export-oriented strategy of agricultural enterprises in the conditions of modern economic development on the basis of integrational interaction. The organizational aspect of the emergence and development of the integrational initiative of agricultural enterprises is considered and grounded. The list of priority measures, which should include the strategy of development of enterprises of the vegetable industry, is determined.

Ключові слова: сільськогосподарські товаровиробники, овочівництво, інтеграція, ефективність виробництва, ринки збуту овочевої продукції.

Keywords: agricultural producers, vegetable growing, integration, production efficiency, markets of vegetable products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

В останні роки спостерігається стійке зростання споживання овочів. З точки зору збільшення валової продукції в галузі склалася стійка тенденція економічного зростання, яка передбачає кількісне збільшення виробничих показників та сприяє підвищенню забезпечення населення продуктами харчування. Однак до сих пір розвиток овочівництва, в тому числі і закритого ґрунту, здійснюється за екстенсивним типом, без якісних змін технології виробництва, тільки за рахунок збільшення кількості виробничих ресурсів, що не веде до зростання продуктивності, фондівіддачі, зниження матеріаломісткості та енергоємності.

У сучасних умовах загальної інтеграції суспільства особливої актуальності набуває економічний розвиток галузі на основі якісної зміни технологій виробництва, яка полягає в застосуванні більш продуктивної техніки, перспективних сортів і гібридів, сучасних засобів хімізації та захисту рослин. Крім того, велику роль відіграє підвищення ефективності використання трудових ресурсів на основі вдосконалення організації виробництва і праці. В результаті впливу даних факторів можливе збільшення не тільки обсягів виробництва продукції, а й економічної ефективності діяльності сільгоспвиробників.

На сьогоднішній день в Україні функціонують державні, колективні, приватні та змішані аграрні підприємства. Аграрне виробництво здійснюється в аграрних

підприємствах різних організаційно-правових форм. Багато підприємств за різними причинами не можуть виробляти конкурентоспроможну продукцію, в результаті чого сільськогосподарське виробництво стає неефективним і аграрні товаровиробники вимушені відмовлятися від здійснення виробничої діяльності. У країні збільшуються обсяги імпортованої сільськогосподарської продукції, що сприяє зниженню рівня захисту вітчизняних аграрних товаровиробників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В Україні та за її межами багато наукових досліджень ведеться навколо проблем розвитку аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання та підвищення рівня конкурентоспроможності овочевої продукції на внутрішньому і зовнішньому оптових ринках. Ці проблеми досліджували такі вчені: П. Гайдуцький, В. Жмайлов, М. Зубець, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, О. Шпикуляк, В.В. Юрчишин, Р.Г. Ахметов. Незважаючи на велику кількість наукових робіт та їх вагому практичну цінність, обрана сфера дослідження залишається актуальною, оскільки статистичні показники щорічно оновлюються, відповідно, питання потрібно досліджувати в динаміці.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах.

Таблиця 1. Виробництво овочів за категоріями господарств, у 1990–2016 рр.

Роки	Валовий збір, тис. т		Посівна площа, тис. га		Середня урожайність, т/га	
	Сільсько-господарські підприємства	Господарства населення	Сільсько-господарські підприємства	Господарства населення	Сільсько-господарські підприємства	Господарства населення
1990	4872,1	1794,3	319,2	136,7	152,6	131,3
1995	1607,1	4272,7	212,9	293,9	75,5	145,4
2000	986,3	4835,0	134,7	405,9	73,2	119,1
2005	780,7	6514,3	54,8	412,5	142,5	157,9
2010	964,6	7157,8	48,8	415,9	197,7	172,1
2011	1540,5	8292,4	50,7	453,4	303,8	182,9
2012	1433,9	8582,8	44,8	447,6	320,1	191,8
2013	1158,7	8712,4	36,7	445,4	315,7	195,6
2014	1340,3	8297,5	33,7	404,6	397,7	205,1
2015	1281,7	7933,0	33,2	413,9	386,1	191,7
2016	1192,2	8221,7	33,1	406,5	360,2	202,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 2. Виробництво овочів в Україні (по всіх категоріях господарств)

Показники	Роки								2016 р. у % до 2000 р.
	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Посівна площа, тис. га	518,6	467,8	504,1	502,8	470,7	463,8	447,1	447,1	86,21
У % до всієї посівної площі	1,91	1,74	1,82	1,81	1,71	1,70	1,66	1,65	86,68
Валовий збір, млн т	5,8	8,1	9,9	9,6	9,2	9,4	161,73	5,8	8,1
Урожайність, ц / га	112,3	173,6	199,9	207,8	206,1	210,5	112,3	173,6	187,44

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний розвиток ринкових відносин передбачає формування такої стратегії розвитку аграрного сектора економіки, яка враховує позитивний вітчизняний та світовий досвід.

Стратегічними цілями розвитку аграрного сектору є:
 — гарантування продовольчої безпеки держави;
 — забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору шляхом розвитку різних форм господарювання;

— сприяння розвитку сільських населених пунктів та формування середнього класу на селі шляхом забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення рівня доходів;

— підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;

— підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків;

— розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією;

— раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище [1].

В умовах розвитку ринкових відносин необхідна розробка комплексу заходів по управлінню розвитком сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм на основі організації раціонального використання земельних, трудових, матеріальних ресурсів з метою підвищення якості життя на селі, створення умов для виробництва екологічно чистих продуктів харчування, підвищення економічної ефективності аграрного виробництва, забезпечення продовольчої і національної безпеки країни.

У наукових дослідженнях протягом останніх років ставлення до ситуації щодо структури господарювання досить неоднозначне. Оскільки фермерські господарства не змогли, як передбачалося, стати основним видом господарств, а займають лише малу (на рівні 2,5% використуваних земель і 3,4% від виробництва овочів) частку в Україні, багато економістів віддають пріоритет ве-

ликим підприємствам, хоча і про перспективу їх розвитку в майбутньому єдиної думки немає. Рівень розвитку овочевого підкомплексу визначатиме наявність сформованої системи цільових регіональних оптових ринків овочевої продукції і відповідними можливостями обміну продукцією на внутрішньому ринку, на міжобласному рівні, а також розширення експорту.

Оптимальні розміри посівних площ в сільськогосподарських підприємствах, як правило, визна-

чають при розробці перспективних планів, реорганізації діючих або організації нових господарств. Це особливо важливо для підприємств закритого ґрунту, де обладнання фізично зношується, морально застаріває і вимагає своєчасної модернізації. Практичне використання нових конструкцій і технологічних систем дозволяє забезпечити істотне підвищення економічної ефективності тепличного виробництва. Разом

з тим ефективність реалізації досягнень науково-технічного прогресу залежить від того, наскільки їм відповідають економічні та організаційні умови їх використання на підприємствах. Продуктивність українських теплиць набагато нижче, ніж на аналогічних підприємствах в Європі. Таким чином існуючий рівень валового виробництва забезпечує Україні тільки останні місця в двадцятці найбільших світових виробників.

У господарствах, що спеціалізуються на вирощуванні овочів, значно більші валові збори продукції в порівнянні з господарствами, що вирощують овочі в невеликих розмірах як допоміжне виробництво. У спеціалізованих господарствах створені кращі можливості для формування спеціалізованої матеріальної бази, підвищення рівня механізації робіт, зростання врожайності овочевих культур, зниження трудомісткості і більш ефективної окупності виробничих витрат. Але в сучасних умовах господарювання багато підприємств за різними причинами не можуть виробляти конкурентоспроможну продукцію, в результаті чого сільськогосподарське виробництво стає неефективним і аграрні товаровиробники вимушені відмовлятися від здійснення виробничої діяльності (табл. 1).

Істотне зростання врожайності в 1,87 рази в 2016 р в порівнянні з 2000 р. багато в чому пояснюється постійним вдосконаленням технологій обробітку овочевих культур (табл. 2).

За даними Державної служби статистики в сільському господарстві України відзначаються структурні зміни, зниження обсягів виробництва овочів сільськогосподарськими підприємствами і переміщення основного виробництва овочів з великих підприємств в дрібнотоварне виробництво в господарствах населення (табл. 3).

Така ситуація в цілому нехарактерна для рослинництва і обумовлена особливою трудомісткістю вирощування овочів, витрати праці на їх виробництво в три-чотири рази більше, ніж при виробництві іншої продукції рослинництва. Продукція, вирощена в господарствах населення, реалізується, в основному, через стихійні ринки. Рівень товарності в господарствах населення найнижчий в овочівництві (на рівні 80–85%).

На сьогоднішній день сільськогосподарські підприємства вирощують 10,5% валового збору овочів. Рівень товарності овочівництва в них найвищий по галузі

(більше 95%). На частку фермерських господарств припадає близько 3,4% посівної площі і валових зборів овочів, а рівень товарності становить 90—95% [2].

Як видно, виробництво овочів в Україні залежить, перш за все, від їх врожайності. Саме підвищення врожайності овочів було основною причиною збільшення виробництва. Тому, на наш погляд, у найближчі роки виробникам овочевої продукції необхідні значні інвестиції в інтенсифікацію виробництва з метою підвищення продуктивності.

У концепції розвитку овочівництва та переробної галузі Кабінету Міністрів України, яка виконувалася в період 2011—2015 рр. вказано, що 30% овочів, які реалізуються через мережу роздрібної торгівлі, імпортується з інших держав. В Україні тільки починає розвиватися система оптової торгівлі овочами через організовані продовольчі ринки, в якій продавець гарантує збут продукції на економічно вигідних умовах.

Однією з особливостей овочівництва є те, що незалежно від регіону можливо їх вирощування у відкритому і закритому ґрунті. Характерною особливістю овочівництва, особливо захищеного ґрунту, є висока трудомісткість і порівняно обмежені можливості механізації виробничих процесів. Відмінності в технології вирощування овочів у відкритому і закритому ґрунті визначають відповідні рівень і характер капітальних вкладень і поточних витрат. З одного боку, витрати на вирощування в відкритому ґрунті, хоча і значно вище ніж в середньому по галузі рослинництва, але незрівнянно нижче ніж у тепличному овочівництві. З іншого боку, організація тепличного господарства передбачає реалізацію продукції в зимово-весняний період, коли попит на неї істотно вище, отже і ціна може бути встановлена на більш високому рівні. Таким чином, продукція відкритого ґрунту більш конкурентна влітку, в той час як продукція закритого ґрунту практично домінує на ринку в зимово-весняний період.

У відкритому ґрунті ефективному контролю піддаються тільки водний режим і мінеральне живлення, тому врожайність далека від потенційно можливої. Позитивним аспектом у веденні тепличного господарства є те, що овочі можна вирощувати протягом усього року. Незважаючи на технологічне переоснащення галузі, більшість теплиць в галузі досі залишаються плівковими, що впливає на якість вирощуваної продукції.

У 2010 році в Україні налічувалося 628 га промислових теплиць, а вже в 2011 році їх площі збільшилися на 5,8%. У наступному році приріст склав 6,2%, а в 2013 році — 2,9% (до 726 га).

Однак внаслідок кризових явищ в українському суспільстві, появи окупованих територій частина виробничого потенціалу виявилася втраченою для України. За даними прес-служби Мінагрополітики, станом на 1 січня 2015 року, в Україні загальна площа під овочевими культурами закритого ґрунту становила 4,5 тис. га з них 400 га припадає на сільськогосподарські підприємства та 4,1 тис. га на господарства населення [3].

Сьогодні в нашій країні реалізація виробленої овочевої продукції головним чином здійснюється за прямими зв'язками. У цих умовах, виробник повинен сам вивчати попит, організовувати рекламу і внаслідок цього збільшувати собівартість, а отже і ціну на продукцію, тоді як в економічно розвинених країнах створені системи великої оптової торгівлі через оптові продовольчі ринки, і оптовий покупець гарантує збут продукції на економічно сприятливих умовах і навіть може бути інвестором виробництва. Втім, навіть у таких непростих умовах ринок овочів в Україні проявляє певну гнучкість, і вітчизняні виробники активно постачають овочеву продукцію в супермаркети, магазини і на оптові ринки.

Як пріоритетні напрями стимулювання збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва овочів можна визначити організацію переробки вирощених овочів всередині крупних сільськогосподарських підприємств і розвиток мережі реалізації. Створення підрозділів по переробці на підприємствах галузі овочів-

Таблиця 3. Структура виробництва овочів в Україні за категоріями господарств, 1990—2016 рр.

Роки	Сільськогосподарські підприємства, тис. т	Частка у валовому виробництві, %	Господарства населення, тис. т	Частка у валовому виробництві, %
1990	4872,1	73,1	1794,3	26,9
1995	1607,1	27,3	4272,7	72,7
2000	986,3	16,9	4835,0	83,1
2005	780,7	10,7	6514,3	89,3
2010	964,6	11,9	7157,8	88,1
2011	1540,5	15,7	8292,4	84,3
2012	1433,9	14,3	8582,8	85,7
2013	1158,7	11,7	8712,4	88,3
2014	1340,3	13,9	8297,5	86,1
2015	1281,7	13,9	7933,0	86,1
2016	1192,2	12,7	8221,7	87,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

ництва є одним із стратегічних напрямків підвищення економічної ефективності виробництва, що пояснюється більш досконалим використанням трудових ресурсів, сировини та інших виробничих ресурсів. Об'єднання виробництва продукції і її переробки безпосередньо на підприємстві дозволяє знизити виробничі витрати, зменшити втрати продукції, особливо при реалізації. Промислова переробка та реалізація власної продукції дає можливість для виробників виключити з власного виробничого ланцюжка численні підприємства-посередники.

У результаті виграють і споживачі від нижчих цін і вищої якості продукції, і виробники, які отримують максимум виручки від реалізації виробленої продукції. При цій ситуації велика частина прибутку сільськогосподарського виробництва залишається у переробних підприємствах, обслуговуючих і транспортних організаціях і в системі роздрібної торгівлі, тобто у посередників.

У той же час сучасні тенденції розвитку овочівництва дозволяють стверджувати, що в перспективі особисті господарства населення не зможуть стати альтернативою великим крупнотоварним сільськогосподарським підприємствам.

Ринкові інтегратори, перш за все вертикального типу, повинні отримати підтримку і допомогу з боку держави: пільговий режим оподаткування, звільнення від оподаткування внутрішнього обороту, передбачене в країнах ЄС і США [4].

Крім того, необхідно підтримувати взаємодію активно діючих в останні роки великих сільськогосподарських підприємств у вигляді агрофірм, агрохолдингів та фінансово-промислових груп з дрібними і середніми сільськими підприємствами, наприклад, у вигляді контрактної (контрактного сільського господарства).

Світовий досвід свідчить про досягнення високої ефективності дрібних і середніх аграрних підприємств завдяки організації вертикальних зв'язків. Так, в аграрному секторі США в останні роки спостерігається тенденція до відновлення активної фермерської діяльності за рахунок вертикальної і горизонтальної інтеграції [5].

Такі підприємства в Україні, незважаючи на кризу, змогли не тільки не втратити свій виробничий потенціал, матеріально-технічну базу, а й постійно оновлюють її, хоча і достатньо повільними темпами. Важлива роль у вдосконаленні сільськогосподарського виробництва належить спеціалізованим підприємствам. У перспективі саме такі підприємства будуть виробляти більше 50% продукції овочівництва.

Головною перешкодою для розвитку овочівництва залишається зростання боргового тягаря, що спричиняє брак коштів на технічне і технологічне переозброєння, зниження ефективності власного виробництва. Для виправлення ситуації необхідна програма фінансового оздоровлення організацій і підприємств агропромислового підкомплексу.

Основні завдання інтеграції підприємств галузі овочівництва до організаційно-господарських формувань впливають з фінансово-економічних проблем аграрного сектора економіки та необхідності забезпечення необхідних для сталого виробництва фінансових можливостей. Для поліпшення становища вкрай важлива фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств.

Основною перевагою даних формувань є можливість впровадження системних інтенсивних технологій. Нині навіть великі сільськогосподарські підприємства галузі овочівництва, не кажучи вже про невеликі фермерські господарства, не охоплені інтеграційними процесами, не здатні застосувати інновації у вигляді технологічних систем. Підходи до цієї проблеми у вчених різні. Так, Р.Г. Ахметов пропонує проводити в інтегрованих формуваннях оптимізацію внутрішніх розрахункових цін на продукцію і послуги для забезпечення рівних економічних умов господарювання (рівну сукупну рентабельність) всім підприємствам даних формувань на основі економіко-математичних моделей оптимізації розрахункових цін [6].

З іншого боку Юрчишин В.В. вважає, що система розбудови новітньої аграрної політики країни повинна започатковувати реально системне відродження аграрного сектора економіки, надавши всім процесам та складовим необхідної динаміки і результативності [7].

У нашому розумінні головна мета інтеграції — формування спільного економічного простору за умови рівноправної участі держав в процесі об'єднання. Так, поняття "стратегія інтеграції", містить у собі умови і методи поєднання внутрішніх оптових ринків окремих країн в єдину господарську систему національних ринків, а не лише об'єднання економічних інтересів або договірні відносини.

Однак цілісна реалізація напрямів зростання економічної ефективності виробництва овочів на основі подальшого розвитку процесу концентрації виробництва практично неможлива без цілеспрямованої державної підтримки. В умовах сучасних ринкових відносин необхідно поряд з саморегулюванням ринку підвищити стабілізуючу роль держави, використовуючи різні важелі регулювання ринку, як то цільове фінансове оздоровлення сільськогосподарських підприємств, здійснення контролю за цінами підприємств аграрного сектору, що є природними монополістами, гарантування державою мінімальних закупівельних цін на овочеву продукцію та інше.

У процесі організації сільського господарства більшість країн дотримується в основному двох стратегій. Імпортозаміщуюча стратегія розвитку економіки держави має в якості пріоритету розвиток внутрішнього ринку країни і має за основу мету насичення ринку по основних групах сільськогосподарської продукції. На відміну від неї, експортоорієнтована стратегія потребує додавання великих власних зусиль і використання внутрішніх ресурсів для формування інноваційного, конкурентоспроможного і технологічно розвинутого внутрішнього ринку. На нашу думку, Україні потрібно використати максимум позитивних факторів експортоорієнтованої стратегії розвитку. Зовнішньоекономічна діяльність, особливо експорт овочевої продукції, може позитивно вплинути на стабілізацію ситуації в галузі і дозволить повніше використовувати власний потенціал.

ВИСНОВКИ

Сучасна парадигма розвитку підприємств галузі овочівництва, що представляє собою якісно нову організаційну та економічну, соціально орієнтовану систему повинна передбачати реалізацію наступних першочергових заходів:

- розширення асортименту виробленої сільськогосподарської продукції;
- залучення інновацій в агропромислове виробництво;
- державне стимулювання збільшення обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції;

— застосування державних важелів регулювання діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринку овочевої продукції;

— впровадження державної політики підвищення якості виробленої сільськогосподарської продукції, досягнення конкурентоспроможних показників агропродовольчого виробництва.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, для реалізації експортоорієнтованої стратегії на внутрішньому і зовнішньому оптових ринках рекомендується розробка плану дій, що передбачає розширення наявного ринку, інновації по продукту або диверсифікацію виробництва. Їх залучення, як показує практика, забезпечує збільшення обсягу збуту, розширення продажів овочевої продукції на нові ринки, оптимізації каналів збуту.

Література:

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644>
2. Супіханов Б.К. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в умовах підготовки до вступу до СОТ / Б.К. Супіханов // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 44—49.
3. Українські овочі закритого ґрунту витісняють з ринку імпорт [Електронний ресурс] / В. Топчій // Пресслужба Мінагрополітики. — 2015. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/uk/print/17182>
4. Эпштейн Д. Потери, приобретения и перспективы крупных сельскохозяйственных предприятий // АПК: экономика, управление. — 2002. — № 7. — С. 47—53.
5. Черняков Б.А. Роль и место крупнейших сельскохозяйственных предприятий в аграрном секторе США / Б.А. Черняков // Экономика с.-х. и перераб. предприятий. — 2001. — № 5. — С. 9—12.
6. Ахметов Р.Г. Совершенствование экономического механизма управления интегрированными формированиями // Материалы международной научной конференции. — М.: МСХА. — 2006. — С. 311—313.
7. Юрчишин В.В. Деякі проблеми і узагальнення сучасної аграрної політики / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. — 2007. — № 4. — С. 3—12.

References:

1. "Strategy for the development of the agrarian sector of the Ukrainian economy for the period up to 2020", Stratehiia rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku, available at: <http://minagro.gov.ua/node/7644> (Accessed 20 Dec 2017).
2. Supikhanov, B.K. (2007), "Increasing the competitiveness of agricultural production in the context of preparation for accession to the WTO", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 44—49.
3. Pres-sluzhba Minahropolytyky (2015), "Ukrainian vegetable covered soil will be displaced from the market import", available at: <http://minagro.gov.ua/uk/print/17182> (Accessed 20 Dec 2017).
4. Jepshtejn, D. (2002), "Losses, acquisitions and prospects of large agricultural enterprises", *APK: jekonomika, upravlenie*, vol. 7, pp. 47—53.
5. Chernjakov, B.A. (2001), "The role and place of the largest agricultural enterprises in the agrarian sector of the USA", *Jekonomika s.-h. i pererab. predpriyatij*, vol. 5, pp. 9—12.
6. Ahmetov, R.G. (2006), "Perfection of the economic mechanism of management of integrated formations", *Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii [Materials of the international scientific conference]*, M.: MSHA, pp. 311—313.
7. Yurchyshyn, V.V. (2007), "Some problems and summaries of modern agrarian policy", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 3—12.

Стаття надійшла до редакції 06.01.2018 р.